

Книжовен преглед

ЗА РЕЦЕПЦИЯТА НА ДОСТОЕВСКИ И ПОЛИФОНИЧНОСТТА ПРИ ПРЕВОДА

Pytlak, Magdalena. *Polifoniczność w przekładzie. O tym jak Polacy i Białorusini czytają „Biesy” Fiodora Dostojewskiego.* Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013, 164 s.

След като в началото на 2017 г. издателството на Ягелонския университет в Краков публикува полския превод на „Възвишение“ на Милен Русков, заслужава си да обърнем внимание на преводачката на книгата Магдалена Питлак. Освен популяризатор на българската литература в чужбина – в неин превод са излезли и творби на Емил Андреев и Георги Господинов – тя е сред обещаващите млади чуждестранни българисти. Особено интересна е първата ѝ монография „Полифоничност в превода. Как поляци и българи четат „Бесове“ на Фьодор Достоевски“ (Краков, Издателство на Ягелонския университет, 2013.), която навлиза в областта на няколко от нейните изследователски интереси – транслатологията, художествената рецепция и сравнителното литературознание.

Книгата на полската авторка е амбициозен опит да съпостави поре-

диците от преводи на романа „Бесове“ в полската и българската литература, посочвайки онези (често извънлитературни) фактори, допринасящи за налагането на конкретен превод като каноничен за приемащата култура, а също така да анализира доколко полифоничността в творбите на руския писател може да бъде предадена и съхранена при превода на друг език. Магдалена Питлак посочва, че именно полифоничността, въведена от Михаил Бахтин в класическата му монография за Достоевски, е „основното понятие, което организира разглеждания материал“¹ (10). Методологията на изследването е свързана с херменевтиката², която според полската авторка е изключително подходяща при проучването на темата поради своя диалогичен характер, защото и „в двете приемащи култури „Бесове“ е представен от поредица от преводи“ (10), осъществени в продължение на няколко десетилетия.

Преди да се насочи към поставената в своята монография задача,

¹ Цитатите от книгата са в мой превод (К. Я.), с посочване в скоби на страницата в полското издание.

² В това отношение особено интересна е първата глава на монографията „Херменевтичен аспект на идеите на Михаил Бахтин“, в която изследователката подчертава близостта между теорията на Бахтин и херменевтиката, обобщавайки, че основните категории на руския учен – „диалогичността и вписаната в нея полифоничност“ – имат „наистина херменевтичен характер“ (32).

М. Питлак се опитва да стесни обекта на изследването си до онези преводи на „Бесове“ в двете култури, които са успели да се впишат в канона на съответната литература. Описвайки механизмите на подбор на преведената литература в Полша и България, изследователката представя и етапите на рецепция на романа на Достоевски във втората глава от своята книга („Как поляците и българите четат „Бесове““). Като въстпление към този въпрос тя очертава различните контексти, в които протича диалогът с творчеството на писателя в двете държави, „намиращи се на двата полюса на славянството“. Полската славистка отбелязва, че в Полша първоначалната популярност на руския класик е по-скоро следствие от неговата известност в Западна Европа и рецепцията му се осъществява *въпреки* проблематичните в исторически план отношения между двата народа (полския и руския). Тук тя напомня както негативното и често снизходително отношение на поляците към източните им съседи, така и липсата на симпатии от страна на самия Достоевски към полския народ, доказателство за което са образите на поляци в творчеството му (40). Съвсем различна според авторката е рецепцията на писателя в България. Общата религия, историческите и културните връзки, непосредственото руско влияние върху изграждането на облика на съвременната българска литература са елементите, допринасящи за близостта между двете православни култури. Анализирайки този аспект от българо-руските контакти, Магдалена Питлак дори въвежда понятието „духовно пограничие“ (83) като еквивалент на предложения от полския славист Базили Бялокозович термин „интелектуално пограничие“ (41), характеризиращ полско-руските отношения на прелома между XIX и XX в.

След това уточнение за различния контекст, в който Достоевски е възприет в двете литератури, в диахронен план са проследени и сравнени преводите на „Бесове“ – любопитно е, че много често етапите в този процес съвпадат хронологически в Полша и България, макар и поводите за появата

на нов превод да се различават. Докато полската рецепция на романа започва още през 1908 г. с превода на видния философ и логик Тадеуш Котарбински, в България по-дълго продължава т.нар. *предпреводен период* (16) в обсъждането с творбата на Достоевски. За първи път романът се появява на български през 1928 г. в превод на Георги Рачев и с предговор от Николай Райнов – същата година, в която в Полша са публикувани почти едновременно следващите два превода на произведението. Авторката на монографията обяснява публикуването на българското издание в този исторически момент с изострената общественно-политическа ситуация в страната през 20-те години, която е близка до атмосферата, описана в романа, и посочва, че конкретният повод за поредните полски преводи е различен. В тяхната поява Магдалена Питлак вижда отражение на пазарната ситуация и на конкуренцията между издателските къщи. Докато направеният от останалата анонимна преводачка превод е издаден от по-малката „Biblioteka Rodzinna“ (‘Семейна библиотека’) и е насочен към жените читателки, то зад преводача Тадеуш Загурски стои влиятелното издателство на Мелхиор Ванкович „Rój“. Затова неслучайно този вариант се налага на книжния пазар, въпреки че според полската изследователка в случая най-вероятно не качеството на превода е определящият фактор (56). Именно преводът на Загурски е в основата на каноничната версия на „Бесове“ на полски език – тази от 1977 г., която е редактирана и допълнена с обширен корпус от обяснителни бележки от Збигнев Подгужец. В същото десетилетие, през 1971 г., е публикуван и преводът на Венцел Райчев, който се утвърждава като представителен за българската литература.

Извеждайки именно тези два варианта като репрезентативни за съответната приемаща ги култура, в следващата глава на изследването си Питлак се спира върху тях, за да анализира въпроса за полифоничността при превода и да подчертае различната преводаческа стратегия на Подгужец и Райчев. Авторката избира

просторен фрагмент от първа глава на втората част на „Бесове“, представяща разговор между Ставрогин и Кирилов, и посочва как в руския оригинал се осъществява специфичното за Достоевски многогласие на героите му, както и доколко то е запазено в двата превода. Със своя транслатологичен анализ тя доказва колко важна е ролята на преводача, чиято интерпретация на оригиналния текст може да повлияе на читателското и критическото осмисляне на произведението. Може би най-показателният пример в това отношение е решението на двамата преводачи относно главата

„При Тихон“, съдържаща изповедта на Ставрогин. Отпадналата от руския оригинал част е включена в полския превод и се оказва ключова при тълкуването на романа, като нейното присъствие дори провокира литературоведски дебат между Мария Янион и Ришард Пшибилски (58), докато В. Райчев само я споменава в своите коментари към изданието – нещо повече, тя е преведена на български едва през 1996 г. (82). Не само в този аспект се различава преводаческата стратегия

на Райчев и Подгужец – Магдалена Питлак многократно посочва по-авторитарната позиция на полския преводач към текста, с която той всъщност намалява полифоничността на текста, често ограничавайки я до своя конкретен прочит.

Със своята монография „Полифоничност в превода. Как поляци и българи четат „Бесове“ на Фьодор Достоевски“ полската славистка задава една изключително широка перспектива за анализ на романите на руския класик – от теория на превода и критическа рецепция до интересиотичен превод, позволяващ диалогичността и многогласието в „Бесове“ да бъдат предадени на езика на театъра. Изследването на Магдалена Питлак е особено любопитно и приносно както с оглед на избраната методология към творчеството на Достоевски, така и със своя интердисциплинен и компаративистичен подход към тази проблематика.

КРИСТИЯН ЯНЕВ

Софийски университет

„Св. Климент Охридски“

✉ *christianivanov@abv.bg*